

İKİNCİ BİR DİL ÜZERİNDEN YAPILAN ÇEVİRİLER ÖZGÜN METİNLE NE KADAR EŞDEĞERDİR?

Mehmet GÜNDOĞDU

Yazarın kurguladığı ve kendine özgü biçimiyle betimlediği değişik olayların, durumların, kişilerin ve onların nesnel dünyasının anlatıldığı yazın metinleri, yaratıldığı kültür dilinde okurla buluştuğu andan itibaren yeniden yapılandırılarak anlamlandırılır ve kaynak dilsel yazın dizgesi içindeki yerini alır. Bir yazınsal metnin bir başka dile çevirisi söz konusu ise, metnin anlaşılması, içerdiği anlamın, metin içi ve metin dışı bağlamların yazın kuramı çerçevesinde incelenmesi, yorumlanması ve çözümlenmesi daha da önem kazanır. Bu anlamda yazın çevirisi, özgün metnin dilsel örgüsünün anlamsal dokusunu çözümlenmek, yorumlamak ve onun kaynak dilsel yazın dizgesi içindeki alımlama koşullarını erek dilde yeterli ve eşdeğer bir etkiyle yeniden yaratmaktır. Ancak erek dilde yeniden yaratılanlar, sadece sözcüklerle oluşturulan dilsel örgü değil, bunların aracılığıyla dile getirilmek istenen anlamdır. Bu nedenle yazın çevirisi, sözcüklerin bir metin içinde, kendi aralarında kurdukları ilişkiler sonucu oluşan anlam çevresinde odaklaşır. Çünkü yazınsal metinlerde dile getirilenlerin, yazıya dökülenlerin ne olduğu değil, sözcüklere öznel bir anlam yüklenerek nasıl dile getirildiği önemlidir. Bu nedenle yazın metinlerin çevirisinde, birçok etmenlerin yanında yazarın biçiminin de gözetilmesi gerekir. Ayrıca yazınsal metinlerde anlamı yakalayabilmek için sözcüklerin aktardığı dil ötesi dış dünyaya ilişkin tüm bilgilerin, açıkça söylenmeyen, ancak sezdirilen iletilerin de çözümlenmesi zorunlu görünmektedir. Bu ve benzeri bir dizi işleminden geçmeden yapılan yazın çevirileri, kimi noktalarda özgün metinden uzak, hatta onun özüne aykırı olabilir.

Bilindiği gibi kaynak dilde oluşturulmuş bir metinden yola çıkarak erek dilde *eşdeğer* bir metin oluşturmak belirli bir süreci içerir. Çevirmen, çevireceği metinle doğrudan bir ilişkiye girer ve onu anlamlandırmaya çalışır. Anlamlandırma sürecinde kaynak metne yükleyeceği anlamları belirleyerek erek metni bu temelde oluşturur. Erek metni oluşturmada belirleyici olan kaynak metni anlamlandırma ya da yorumlama sürecinde varılan

Mehmet GÜNDOĞDU

eşdeğerliktir. Ancak burada sözü edilen *eşdeğerlik* kavramı çeviri bilim ile ilgili araştırmalarda değişik açılardan ele alınarak tartışılmış ve üzerinde ortak bir görüşe varılamamıştır¹. Bu bağlamda eşdeğer bir metin oluşturmak için yazın çevirmeni yazarın söylemek istediklerini tam olarak kavramak, metnin içi ve metin dışı etmenleri metin dilbilim ve yazın kuramları çerçevesinde irdelemek, yorumlamak, çözümlmek ve yazın metninin içerdiği anlamı erek dilde yeniden yaratmak durumundadır. Ancak bütün bunları yaparken erek dilin kaynak dilden olumsuz etkilenmemesine, kaynak dile özgü kimi kullanımlarını erek dilde olduğu gibi yansıtmamaya özen göstermelidir. Bunun tersine yazarın kendine özgü biçimini, metnin özgünlüklerini erek dilin anlatım olanakları içinde yeniden yaratmaya çalışmalıdır. Ancak böyle bir durumda, yaratıcılığıyla kendi dilinin anlatım olanaklarını ne ölçüde zorlayabildiğini gösterecektir. Bunların yazın çevirisinde ne ölçüde gerçekleştiği ise kaynak ve erek metnin karşılaştırılması ile olanaklıdır.

Bilimsel bir çeviri eleştirisi, kaynak metnin diğer kaynak dilsel metinlerle olan bağlantısını, kaynak metnin alıcısı ile erek metnin alıcısı arasındaki ilişkiyi betimler, kaynak metnin kaynak kültür içinde, erek metnin ise erek kültür içinde alımlanma koşullarını, varsa kaynak metnin değişik çevirileri arasındaki ilişkiyi irdeler². Böylece çeviri eleştirisinde, çeviri biliminin gereği olarak nesnellik amaçlanır. Saliha Parker(1997), çeviri eleştirisi ile ilgili tartışmalarda kuramsal düzeyde nesnellikten söz edilmesine karşın, uygulamada nesnellikten çok öznel değerlendirmelerin, yanlış-doğru gibi yargılayıcı tutumların göze çarptığını, çeviri eleştirisini yanlış çözümlemesi ya da yanlış avcılığı³-düzeyine indirgemenin, çeviri biliminin kuramları çerçevesinde nesnel ölçütlere dayalı daha geniş bir açılımla ele alınmasının yerinde olacağını belirtir⁴. Bu ise ancak yazın çevirisinin erek dildeki metne dayalı bir kuram açısından ele alınması ve Gideon Toury'nin yeterlilik, kabul edilebilirlik ve eşdeğerlilik kavramları doğrultusunda değerlendirilmesiyle olanaklı olabilir⁵. Bu nedenle çeviri eleştirisinde, nesnel bir değerlendirme açısından kaynak dilde yeterlilik, erek dilde kabul edilebilirlik ilkesi ile, çevirmenin kararı önem kazanır. Böyle bir anlayışla yapılan çevirilerde, sözcüklerin anlamlarını doğru kavrayamamaktan ya da onları doğru aktaramamaktan kaynaklanan *yanlışlar* çeviri etkinliği sürecinde ortaya çıkabilecek ayrılıklar olarak tanımlanabilir ve böylece erek metin ile kaynak metnin eşdeğerlik ilişkisi de betimlenebilir. Yoksa eleştiriye *doğru* ya da *yanlış* diye başlamak, yanlış denen olguyu sorgulamamızı ve onu yaratan nedenleri ortaya koymamızı engellediği gibi eleştirilen metni nesnel olarak değerlendirmemizi de güçleştirir.

Çeviri yapıtları okurla bulunduğu an, çevirinin özgün metinle eşdeğer olup olmadığı, ya da doğrudan bir kaynak metinden mi yoksa ikinci bir dil üzerinden mi yapıldığının bir önemi yoktur. Ancak çeviri bilim kendi

Mehmet GÜNDOĞDU

araştırma nesnesi olan çeviri metinlerini kendi kuramları çerçevesinde inceler. Bu anlamda çeviri eleştirisi, kaynak metin ile erek dildeki metni karşılaştırmayı temel alır ve yazarının kaynak metni oluşturma sürecinden erek dildeki metnin alıcısına kadar uzanan ‘yazar-kaynak metin, kaynak metin alıcısı/çevirmen, çeviri metin-çeviri metin alıcısı’ gibi çevirinin her aşamasını kapsar⁶. Bu nedenle de yazın çevirilerinin değerlendirilmesinde, çeviri metinlerinin hangi düzeyde özgün metinle eşdeğer olduğu sorusuna yanıt bulmak, çeviri eleştirisinin önünde duran güç bir görevdir. Çeviri, doğrudan bir kaynak dilden yapılmamış, ikinci bir dil üzerinden yapılmış ise bu güçlük bir kat daha artmaktadır.

Burada üzerinde durmak istediğim bir başka konu da, erek metinde kabul edilebilirliğin sınırıdır. Kaynak metin erek metin karşılaştırması çeviri eleştirisinin temelini oluşturduğuna göre kabul edilebilirliğin sınırı da karşılaştırma sırasında her metne göre ayrı ayrı olacaktır. Sağlıklı bir karşılaştırma için öncelikle erek metnin okunması, net olmayan anlatımların belirlenmesi gerekir. Ancak bu süreç içinde, betimlenenler, çevirmen kararları, çeviri kuralları ve stratejilerini çözümlendikten sonra, erek metin ait olduğu kültür içinde değerlendirilir ve kabul edilebilirliğin sınırları iyice belirginleştirilebilir. Kaynak metin ile erek metin arasındaki ayrılıklar erek dilin yapısal farklılığından kaynaklanıyorsa eşdeğerlik açısından tam bir denkleğin sağlanamaması olağan kabul edilebilir. Ancak, çevirmenin öznel kararı, kaynak metnin bağlamını değiştirebilecek nitelikteki *yanlışlar*, kaynak metindeki herhangi bir öğenin erek dilde eşdeğer olmayan bir öğeyle bağlamı saptıracak biçimde karşılanması sonucu ortaya çıkan ayrılıklar⁷, kabul edilebilirlik sınırını zorlar. Özetle, dilsel ayrılıklar, çevirmen ayrılığına göre daha kabul edilebilir bir durumdur.

Çeviri bilimsel eleştirisi bu bağlamda yeterlilik ve kabul edilebilirlik ilkeleri doğrultusunda yukarıda sözünü ettiğimiz kaynak metin yazarından erek metnin alıcısına kadar uzanan aşamaları tek tek irdeleyecek ve değerlendirecek bir uygulamayı gerekli kılar.

Şimdi bu uygulama çerçevesinde, değişik bir bakış açısıyla Heinrich Böll’ün “*Billard um halb zehn*” adlı romanının⁸ İngilizce üzerinden yapılmış olan çevirisini özgün metinle karşılaştırarak eşdeğerliğin ne ölçüde gerçekleştirilebildiğini göstermeye çalışacağım⁹. Amacım, erek metni İngilizce kaynak metni göz önüne almadan doğrudan Almanca özgün metinle karşılaştırarak ikinci bir dil üzerinden yapılan çevirilerdeki kayıpları, saptamaları ya da çevirmen kararlarını kabul edilebilirlik sınırları içinde irdelemek ve değerlendirmektir. Böylece ikinci bir dil üzerinden yapılan çevirilerin özgün metinle ne derecede eşdeğer olduğu saptanabilecektir.

Bu düşünceyle ilkin Heinrich Böll’ün “*Billard um halb zehn*” romanın kaynak kültür dizgesi içinde ele alarak yazarın Alman yazını içindeki yerini,

Mehmet GÜNDOĞDU

dünyaya bakış açısını, önem verdiği yazınsal özelliklerini, romanın biçimini ve içeriğini, aynı kültür dizgesi içerisindeki diğer romanlarla ilişkisini kabaca açıklamaya çalışacağım.

Savaş sonrası Alman yazını içinde önemli bir yeri olan Heinrich Böll, savaş yaşantısı ve savaş sonrası sorunları insancıl bir düzeyde ele alarak yakın zaman tarihine ait gerçekleri yalın bir biçimle anlatır. Onun Alman yazını içinde saygın bir yer edinmesi kendi ulusunun vicdanını eleştirel bir tutumla dile getirmesindedir. Kendisini savaş kuşağının temsilcisi olarak gören Böll, savaşı, savaş düşmanlığını, savaş sonrası olayları dile getiren yazar olarak değerlendirilir. Bu nedenle yapıtlarında evsiz barksız, huzursuz, çaresiz, savaşı bedeninde ve ruhunda hissedilen, itilmiş, yeni koşullara ayak uydurmaya çabalayan kişilere, toplumsal ve ruhsal sorunlara yer verir. Savaş suçlularını, çıkarıcıları, değişen koşullara çabucak uyum sağlayıp savaşı unutanları, görevlerini yerine getirmeyen din adamlarını, kilisenin politikaya bulaşmasını konuşturur.

13 bölümden oluşan *Billard um halb zehn* adlı romanı, mimar bir ailenin üç kuşak boyunca geçmişini ve aralarında geçen olaylarla ailenin yaşamında önemli bir yeri olan St. Anton manastırını anlatır. Olay yalnızca bir günde, yani yirmi dört saat içinde geçmektedir. Ancak geçmiş, geriye dönüş, hatırlama, hayale dalma biçiminde anlatımlarla bugüne taşınır. Yaşanan günden geriye 1907'ye kadar uzanan süreç, iç monologlar ve çağrışımlarla tarihsel bir sıraya göre değil, yaratılan kişilerin hayale dalma, hatırlama ve ruh durumlarına göre karmaşık bir biçimde farklı zaman boyutları birbirine geçirilerek işlenir. Zaman romanın odak noktasını oluşturan semboller aracılığıyla sonsuza doğru genişlemektedir¹⁰.

Olay örgüsü, Fähmel ailesi ve ailenin kaderini simgeleyen St. Anton manastırı üzerine kuruludur. 6 Eylül 1958 yılında sekseninci doğum gününü kutlayacak olan büyükbaba Heinrich Fähmel'i mimarlık mesleğinde üne kavuşturan St. Anton manastırı, kendisi de mimar olan oğul Dr. Robert Fähmel tarafından havaya uçurulur. Karısı ve yakınlarını savaşta kaybetmiş olan Dr. Robert Fähmel, insan yaşamını hiçe sayanların kültür eserlerine titizlik göstermelerini içine sindiremez. Bu nedenle, manastırı havaya uçurarak savaşın bitimine çok az bir süre kala Nazilerin yaptıklarına seyirci kalan, onlarla işbirliği yapan din adamlarından savaş kurbanı suçsuzların öcünü almak ister. Torun Joseph Fähmel ise büyükbabanın isteği üzerine manastırın yeniden yapımında görev alacaktır. Ancak bir freskin üzerinde babasına ait formüller bulur ve manastırın babası tarafından havaya uçurulmasına bir anlam veremez. Kız arkadaşı Marianna ile konuştuğundan sonra onun ve kendisinin babasıyla ilgili savaş hatıralarını birbiriyle ilişkilendirerek bu

Mehmet GÜNDOĞDU

davranışın arkasında yatan gerçeği kavrar. Heinrich Fähmel'in karısı büyükanne Johanna Fähmel geçmişin kolayca unutulmasını kabullenemez. Geçmişte yapılanların ve kaybettiği oğlu Otto'nun öcünü almak için kocasının doğum gününde yan balkonda bulunan geçmişte savaş suçlusunu, bugün ise bakan olan bir kişiye ateş eder. Bu olay aile yaşamında dönüm noktası olur. Büyükbaba Heinrich Fähmel doğum günü armağanı olan manastır biçimindeki pastayı keserken yıllarca tekdüze yaptığı işlere son verme kararı alır. O zamana kadar hatıralar dünyasında yaşayan büyükbaba ile büyükanne, matematik ve bilardo oyunu ile kendine bir dünya yaratan Dr. Robert Fähmel, yaşamlarını önceden çizilmiş kalıplar içinde sürdürmeme kararı vererek gerçekliğe dönerler¹¹.

Romanı oluşturan olaylar, titiz zaman kurgusuyla bir "an"ı üç kuşağın içine alacak kadar geniş bir zaman diliminde *kuzu* ve *camız* sembolleriyle iki karşıtlık içinde anlatılır. Böll olaydan değil, olayı yaşayan insandan söz eder. Zaman kurgusunu ustalıkla işler. Yoğun, özlü ve canlı anlatım biçimiyle, geçmiş, şimdi ve geleceği dengeleyerek iç içe verir. Böylece yarattığı kişilerin yaşantılarında en can alıcı *anı* saptar. Geriye dönüş tekniği ile kişilerin bilincinde yer eden olayları, bol virgülü, birbirine bağlı tümcelerle hatırlama şeklinde iç monologlarla sunar.

"Billard um halb zehn", kaynak kültür dizgesi içinde, kişilerin hayale dalmaları, çağrışımları, duygulanmalarıyla geçmiş dile getiren, orta tabaka bir ailenin yaşamı aracılığıyla geçmiş dönemde tek tek kişilerin ne ölçüde suçlu olduğu, her birinin suça nasıl katıldığı, suçların nasıl farklı değerlendirildiği birbiriyle bağlantılı olarak iç içe anlatılan ve geçmişle cesurca bir hesaplaşmaya gidilen bir eser olarak değerlendirilir ve alımlanır.

Kaynak metnin kaynak dildeki yerini böylece betimledikten sonra, Mehmet Harmancı'nın¹² 1973 yılında Milliyet Yayınları'na çıkarılan çeviri metnini özgün metinle karşılaştırarak Böll'ün geriye dönüşler, iç monologlar, hatırlamalarla anlattığı "yirmi dört saat"ı erek dil dizgesi içinde ele alalım ve özgün metinle ne ölçüde eşdeğer olduğunu saptamaya çalışalım.

Roman, "*An diesem Morgen war Fähmel zum ersten Mal unhöflich zu ihr, fast grob*" tümcesiyle başlar ve şöyle devam eder. "*Er rief sie gegen halb zwölf an, und schon der Klang seiner Stimme verhieß Unheil; diese Schwingungen waren ihr ungewohnt, und gerade weil seine Worte so korrekt blieben, erschreckte sie der Ton: alle Höflichkeit war in dieser Stimme auf die Formel reduziert, als wenn er ihr statt Wasser H2O angeboten hatte*".

Bu tümceler erek metinde şöyle verilir. "Bu sabah Fähmel ilk olarak böylesine kupa kupa hatta kaba denilebilecek bir biçimde konuşmuştu onunla. Saat on bir buçukta telefon ettiğinde sesinden anlaşılıyordu bunun altından bir

Mehmet GÜNDOĞDU

şeyler çıkacağını. Bu ses tonu kızı ürkütmüştü, yepyeni bir şeydi bu. Ve bunu da ürkütücü yapan söylediği her şeyde her zamanki gibi kusurlu bir taraf bulunmadığıydı. Ama bu yeni sesinde bütün saygısı bir formüle dönüşmüştü sanki kıza su yerine bir bardak H2O uzatıyormuş gibi”. Görüldüğü gibi ilk tümcedeki ”*An diesem Morgen*” erek dilde “Bu sabah”, “*zum ersten Mal*” ”ilk olarak” “...war (...)unhöflich zu ihr,” ise “böylesine kupkuru bir biçimde konuşmuştu onunla” biçiminde verilmiştir. Burada tümce öğelerinin tek tek erek dilde nasıl karşılandığından yola çıkarak anlamın tümce düzeyinde kabul edilebilir bir eşdeğerlikle verilip verilmediğini belirginleştirelim. İlk tümcenin eylemi bütünleyen ve tamamlayanları ile erek dile “kupkuru bir biçimde konuşmuştu onunla”... biçiminde aktarılmıştır. Tümce bağlamında “kupkuru” sözcüğün kaynak metindeki “*unhöflich*” sözcüğüne karşılık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aslında burada anlatıcının “...war unhöflich zu ihr.” ile anlatmak istediği Fähmel’in davranış biçimidir. Tümce sonunda “*grob*” sözcüğü ile eğretilmeli anlamda bu davranışın kabalığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkçe’de konuşmak eyleminin kupkuru sözcüğü ile birlikte kullanımı anlam bakımından dil mantığına aykırıdır. Kaldı ki burada Fähmel’in kızla nasıl konuştuğu değil, ona nasıl davrandığı söz konusudur. Bu nedenle “konuşmak” eylemi yerine “davranmak” eylemi daha uygun olacaktır. Bunun yanında “*zum ersten Mal*” ile Fähmel’in ilk kez böyle bir davranışta bulunduğu anlatılmaktadır. İlk kez olan bir şey erek metne “ilk olarak” biçiminde sıra sayısı ile aktarılarak, okurda birbirini izleyen bir takım olayların anlatılacağı gibi bir etki uyandırmaktadır.

“*Er rief sie gegen halb zwölf an, und schon der Klang seiner Stimme verhieß Unheil; diese Schwingungen waren ihr ungewohnt, und gerade seine Worte so korrekt blieben, erschreckte sie der Ton:...*”, tümcesinde yaklaşık zaman belirtmekte kullanılan “*gegen*” ilgeci erek dile tam zamanı belirten ilgeç gibi aktarılmıştır. Oysa “*gegen halb zwölf*” zaman belirteci, erek metinde “saat on bir buçuğa doğru ya da saat on bir buçuk sularında” biçiminde verilmesi gerekirken “saat on bir buçukta” biçiminde verilmiştir. Bunu izleyen tümceler ise erek dilde “...yepyeni bir şeydi bu. Ve bunu da ürkütücü yapan söylediği her şeyde her zamanki gibi kusurlu bir taraf bulunmadığıydı” biçiminde eklemelerle aktarılmıştır. Ancak bu eklemeler, erek metinde anlatılmak istenenin ne olduğunu açıklamamakta ve anlam bulanıklığına yol açmaktadır. Oysa özgün metinde anlatıcının söylemek istediği, kızın Fähmel’in bu ses tonuna hiç alışık olmadığı ve bu nedenle bu ses tonunun onu ürkütmesidir. İncelediğimiz çeviri metnin bir çok bölümünde, bu örnekte olduğu gibi buna benzer özgün metinle örtüşmeyen tümceler bulunmaktadır. Bütün bunları birleştirince özgün metnin okur üzerinde yarattığı

Mehmet GÜNDOĞDU

etkinin nesnel karşılığı, aynı oranda erek dilde yaratılmadığı söylenebilir. Ancak burada şunu belirtmekte de yarar görüyorum. Çevirmenin bu karara nasıl vardığı ancak özgün metinden birincil erek metne, yani İngilizce'ye yapılan çevri metninin irdelenmesi sonucunda belirginleştirilebilir. Buna rağmen erek dilde anlam bulanıklığına yol açan bu tür eklemelerin kaynak metnin tam olarak anlaşılmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu saptama, aynı zamanda çeviri metninin birçok bölümünde siz-sen ayrımı yapılmadan aktarılan tümceler için de geçerlidir. Örneğin, ilk bölümün ikinci paragrafında, *"Bitte" sagte er "nehmen Sie aus Ihrem Schreibtisch..."* tümcesindeki *"Sie"* sözcüğü, hepimizin bildiği gibi İngilizcede siz-sen biçimde bir ayırım olmadığından, çeviri metninde *siz* yerine *sen* biçiminde aktarılmıştır. Çeviri metnin birçok yerinde sık buna benzer *siz* yerine *sen* sözcüğünün kullanıldığını ve bu kullanımların eserde yaratılan kişi özellikleriyle ilgili anlam bulanıklığına neden olduğu görülmektedir.

İkinci dil üzerinden yapılan çevirilerde dikkatimizi çeken bir başka şey de özgün metinde yazarın biçimini belirleyen tümce biçimlerin değiştirilerek aktarılmasıdır. Örneğin *"sie witterte Verachtung hinter dieser Höflichkeit, die er jedem, mit dem er zu tun hatte, zuteil werden ließ."* tümcesinde olduğu gibi etken bir anlatım edilgen olarak *"İlişkide bulunduğu herkese gösterdiği bu saygının ardında bir hoşgörünün var olduğu seziliyordu"* biçiminde yansız bir anlatımla verilmiştir. Yine aynı şekilde *..."Kunden, die telefonisch anfragten, musste sie bitten, sich schriftlich an ihn zu wenden"* tümcesi de *"Randevu almak için telefon eden müşterilere dileklerini yazıyla bildirmeleri söylenirdi"* biçiminde verilmiştir. Kaynak metinde sezinleyen ve rica etmek zorunda kalanın kim olduğu çok açık olmasına karşın, çeviri metninde bu açıklık görülmemekte, sezinleyenin ya da söyleyenin kim olduğu anlaşılmamaktadır. Aynı şekilde buna benzer birçok etken yapının edilgen olarak aktarıldığı ve anlatımın yansızlaştırıldığı söylenebilir.

"Dr. Robert Fähmel, Büro für statische Berechnung, nachmittags geschlossen. Eisenbahndämpfe, der Schleim der Auspuffgase, Strassenstaub gaben ihr täglich Grund, den Wollappen und das Putzmittel aus dem Schublade zu nehmen, und sie liebte es, diese Putzminuten auf eine viertel, eine halbe Stunde auszudehnen: Drüben im Haus Modestgasse 8 konnte sie hinter staubigen Fenstern die stampfenden Druckereimaschinen sehen, die unermülich Erbauliches auf weisses Papier druckten", bölümünün ilk tümcesi *"Dr. Robert Fähmel, Mimari Hesaplar. Öğleden sonraları kapalıdır"* biçiminde erek dile aktarılmıştır. Burada söz konusu olan Robert'in Bürosudur. Be nedenle *"Mimarî Hesaplar"* biçiminde bir aktarım erek metin

Mehmet GÜNDOĞDU

okuru için bulanık bir ifadedir. Ayrıca kaynak metindeki “*der Schleim der Auspuffgase*” ve “*Drüben im Haus Modestgasse 8 konnte sie hinter staubigen Fenstern*” tümcelerinin karşılıkları erek metinde yoktur. Bunlar birleştirilince kaynak metinde betimlenenlerin nesnel karşılığı büyük ölçüde erek metinde eksik kalmaktadır. Bunun dışında “*Drüben im Haus Modestgasse 8 konnte sie hinter staubigen Fenstern die stampfenden Druckereimaschinen sehen, die unermüdenlich Erbauliches auf weisses Papier druckten*”; tümcesi “*Drüben im Haus Modestgasse 8 konnte sie hinter staubigen Fenstern*” kısmı çıkartılarak erek metne “Şimdi de karşısında baskı makinelerinin çalıştığını, bembeyaz kağıtların üstüne eğitici yazıların basıldığını görüyordu” biçiminde aktarılmıştır. Kaynak metinde bu tümce ile kızın baskı makinelerinin çalıştığını gördüğü dile getiriliyor olmasına karşın, erek metindeki tümceden onun aynı zamanda bembeyaz kağıtların üstüne eğitici yazıların basıldığını da gördüğü anlaşılıyor. Oysa, burada kızın eğitici yazıların basıldığını görmesi değil, makinelerin eğitici yazıları basması söz konusudur. Yapısal düzlemde ilgi tümcelerinin yanlış anlaşılmasından ve hatalı göndermelerden kaynaklanan bu tür aktarımlar anlam sapmasına neden olmaktadır. Özgün metindeki birçok ilgi tümcesinin buna benzer bir biçimde çeviri metninde yer aldığını söylemek olanaklıdır.

Eserin ikinci bölümünün ikinci paragrafında üç farklı tümce bağlamında kullanılan “*Unheil*” sözcüğü erek dile “uğursuzluk”, “rezalet”, “tehlike” olarak aktarılmıştır. Anlatıcı, burada otel katibinin garsonla bilardo oynama alışkanlığının kendisine uğursuzluk getireceğine ve uğursuzluğa karşı herhangi bir önlemin alınamayacağını vurgulamak istiyor. Erek dilde uğursuzluk yerine kullanılan rezalet ve tehlike sözcüğü erek dil okurda aynı duyguyu uyandırmıyor. Yine aynı bölümde “...*die hatte ihren Preis und ihre Kurve, Diskreation und Geld waren voneinander abhängig, wie Abszisse und Ordinate;...*” tümceleri erek dil metninde yer almıyor. Tekrar etmemek için buna benzer birçok tümcenin çeviri metninde eksik olduğunu söylemek istiyorum.

Örnekleri daha da çoğaltmak olasıdır. Ancak, verilen örneklerin çeviri metninin erek dil okurunca alımlaması bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu örneklerden yola çıkarak ikinci dil üzerinden yapılan çeviri metninin genel olarak özgün metnin anlam bütünlüğünü koruduğunu, buna karşın gerek sözcük gerekse tümce düzeyinde birçok ayrılıkların olduğunu söyleyebiliriz. Anlam kayması, anlam sapması ve anlam bulanıklığına yol açan bu ayrılıklar, çeviri sürecinin sonunda erek metnin birincil kaynak metinle karşılaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Böyle bir karşılaştırma hem erek metnin kabul edilebilirlik sınırını, hem de özgün metin ile ne kadar eşdeğer olduğunu ortaya koyacaktır. Ayrıca saptanacak

Mehmet GÜNDOĞDU

çıkarmalar ve eklemelerin özgün metnin anlam bütünlüğünü bozup bozmadığı, çevirmenin bu karara nasıl vardığı, bu anlamda okuru yönlendirmeye hakkı olup olmadığını belirlenebilecektir. Bunun yanında sözcük ve tümce düzeyinde yanlış anlamalardan ya da yanlış kavramalardan kaynaklanan ayrılıklar bir bakıma geri çeviri yöntemi ile giderilebilecek ve bu anlamda erek dilde eşdeğer bir metnin oluşturulması sağlanacaktır.

Sonuç olarak, Harmancı'nın çevirisi yazarın biçimini yansıtması, anlam bulanıklığı, anlam kayması, amacına ulaşamayan eklemeler ve çok sayıda çevrilmeden bırakılan bölümler gibi eksiklikler içermektedir. Çeviri metnin birçok yerinde erek dil kullanımının açık ve net olmadığı görülmektedir. Ancak içerik bütünlüğünden önemli sapmalar yoktur. Bu nedenle çeviri, genel anlamda başarılı olarak değerlendirilebilir. Ancak örneklerle açıklamaya çalıştığım deyiş kaydırmaları, anlam sapmaları, anlam bulanıklığı Böll'ün yarattığı yazınsal dünyanın bütünlüğünü tam olarak yansıtmayı engellemektedir. Bu bağlamda, incelenen bazı anlam kaydırmalarının kaynak metin yazarının oluşturduğu kendine özgü özelliklerin yeterince irdelenmemiş olmasından kaynaklandığını söyleyebilirim. Özgün metin ve çeviri metni üzerinde betimleyici çeviri eleştirisi modeli açısından yapılan bu değerlendirme sonucunda Mehmet Harmancı'nın çevirisinin yeterli olmakla birlikte, kabul edilebilir olduğu görüşü ileri sürülebilir.

DİPOTLAR

1. **Bkz. Werner Koller** (1992): Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Quelle und Meyer Verlag., Heidelberg.

2. Çeviri eleştirisi konusunda bkz. **W.Wills** (1977): *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Klett Verlag. Stuttgart; A. Göktürk(1994):*Çeviri, Dillerin Dili*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul ;S. Karantay (1987):”Çeviri Eleştirisi: Sorunlar, İlkeler,Uygulamalar” Metis Çeviri 1(Güz); S. Paker1988):*Çeviri Eleştirisinin Kuramla İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler*. Metis Çeviri 4(Yaz).

3. Hatta avcılığı için bkz. **Işın Bengi**:(Öz)sorgulamalar:Hata Avcılığı1(Yazın Çevirisi ile Neden Uğraşmalı, Neden Uğraşmalı: Tömer Edebiyat Çevirisi Dergisi(içinde).

4. **Salih Paker** (1997):*Çeviride Yanlışın Sorgulanması*. Tömer Çeviri Dergisi. Sempozyum Bildirileri.

Mehmet GÜNDOĞDU

5. Gideon Tory'nin yeterlilik ve kabul edilebilirlik kavramları için bkz. **I. Bengi** (1995): *Çeviri Bilimin Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru*. Çeviri ve Çeviri Kuramları Üstüne Söylemler (içinde) Düzlem Yayınları. İstanbul.
6. **Leyla Demirtürk** (1994): *Çeviri Eleştirisine Kuramsal ve Uygulamalı Yaklaşım: Toni Morrison'un Süleyman'ın Şarkısı Romanı*. Uludağ Üni. Eğitim Fak. Dergisi (içinde).
7. Değiş kaydırması için bkz. **Anton Popoviç**: *Çeviri Çözümlemesinde Değiş Kaydırma Kavramı*. Çev. Y.Salman Yazko Çeviri 1(1981)
8. **Heinrich Böll** (1972): *Billard um halb zehn*. dtv Verlag. München.
9. **Krş. Gülsüm Yılmaz** (1998): *Çeviri Eleştirisi Yönünden Çeviribilim Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi
10. Bkz. **G. Aytaç** (1983): *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara
11. Bkz. **G. Aytaç**.a.g.y.
12. **Heinrich Böll** (1973): *Saat Dokuz Buçukta Bilardo*. Çev. Mehmet Harmancı. Milliyet Yayınları.